

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАБІЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГРОШОВОЇ ОДИНИЦІ

***В.І. Міщенко**, д-р екон. наук, проф.,
В.С. Стельмах, канд. екон. наук,
Українська академія банківської справи*

Забезпечення стабільності національної грошової одиниці є ключовим завданням діяльності центрального банку кожної країни і головною складовою економічних перетворень та макроекономічного розвитку.

Аналіз сучасного стану банківської системи України дає підстави стверджувати, що за роки незалежності вона практично сформована і в цілому відповідає потребам перехідного періоду, а грошово-кредитна політика, яку реалізує Національний банк України, є достатньо дієвою і значною мірою стимулює розвиток нових економічних відносин. При цьому слід зазначити, що характер грошово-кредитної політики, її завдання та умови реалізації визначаються рівнем економічного розвитку держави, станом банківської системи і грошового ринку, рівнем довіри суб'єктів господарювання до економічної політики держави та фінансово-кредитних інституцій.

Національний банк України відповідно до Закону України “Про Національний банк України” є центральним банком країни, особливим органом державного управління, її емісійним центром, проводить державну політику в галузі грошового обігу, кредиту, зміцнення грошової одиниці, організує міжбанківські розрахунки, координує діяльність банківської системи, визначає курс грошової одиниці відносно валют інших країн. Окрім того, він визначає вид грошових знаків, їх номінал, відмінні ознаки і систему захисту, зберігає резервні фонди грошових знаків, дорогоцінні метали та золотовалютні запаси, накопичує золотовалютні резерви і здійснює операції з ними та банківськими металами, а також встановлює порядок визначення облікової ставки та інших процентних ставок за своїми операціями, дає дозвіл на створення комерційних банків шляхом їх реєстрації та видає ліцензії на виконання банківських операцій, встановлює банкам та іншим фінансово-кредитним установам нормативи обов'язкового резервування коштів.

Згідно зі ст. 99 Конституції України основною функцією Національного банку України є забезпечення стабільності національної грошової одиниці – гривні. З метою виконання своєї основної функції Національний банк сприяє дотриманню стабільності банківської системи, а також, у межах своїх повноважень, – цінової стабільності.

Виходячи із основних завдань і функцій Національного банку України щодо управління грошово-кредитним ринком основними завданнями подальшого розвитку банківської системи повинні бути: зміцнення національних грошей; орієнтація банків на потреби економіки шляхом

нарощування обсягів кредитування та банківських інвестицій у розвиток вітчизняної економіки; підвищення рівня надійності роботи банків з юридичними та фізичними особами; можливість виходу з локальних криз з найменшими втратами та недопущення системних банківських криз; посилення довіри до комерційних банків; очищення кредитних портфелів банків від безнадійних боргів, а банківської системи від слабких, неплатоспроможних банків.

Банківська система – це складний комплекс, який функціонує та розвивається відповідно до цілої низки законодавчих і нормативних документів. Головним елементом цієї системи є комерційний банк – кредитно-фінансова установа, яка залучає та накопичує вільні грошові кошти підприємств, організацій, населення, а також здійснює випуск цінних паперів, кредитування народного господарства та населення на умовах платності, зворотності та терміновості. Стан та рівень розвитку банків серйозно впливає на розвиток всієї суспільно-економічної формації. Тому, аналізуючи діяльність банківської системи, можна зрозуміти ситуацію в державі, а також зробити правильні висновки про роль Національного банку України у виконанні своєї головної функції – забезпечення стабільності національної грошової одиниці.

До останнього часу головною метою грошово-кредитної політики більшості центральних банків було утримання інфляції на низькому рівні. Однак в умовах ринкової економіки центральні банки не можуть управляти інфляцією безпосередньо. Вони повинні використовувати певні фінансові інструменти, зокрема, такі як відсоткові ставки та резервні вимоги, а також покладатися на неповну інформацію про економіку та перспективи її розвитку. Ряд центральних банків використовують зростання грошової маси або динаміку валютного курсу як проміжні цільові орієнтири для прийняття рішень у галузі грошово-кредитної політики. Інші дотримуються більш еkleктичного підходу і враховують цілий спектр чинників. Вирішення проблем економічного зростання та безробіття теж є цільовим орієнтиром реалізації грошово-кредитної політики, однак центральні банки здебільшого вважають, що це можна зробити за рахунок забезпечення стабільності цін. У короткостроковому плані зниження відсоткових ставок і зростання грошової маси можуть сприяти підвищенню попиту та обсягів виробництва. Однак подальше зростання інфляції неминуче призведе до скорочення виробництва, а тому в довгостроковій перспективі вплив високої інфляції на економіку буде негативним. Останні дослідження свідчать, що інфляція понад 10-20 % на рік уповільнює, а не прискорює економічне зростання. Практично у всіх країнах, що мали в минулому централізовану планову економіку, в тому числі і в Україні, вдалося нещодавно знову забезпечити позитивне економічне зростання тільки після стабілізації інфляції на відносно низьких рівнях.

Для того, щоб зростання грошової маси або валютного курсу були індикаторами інфляції, необхідно щоб існував прогнозований зв'язок між зростанням грошової маси та майбутньою інфляцією цін. Це означає, що

центральний банк повинен встановити проміжний цільовий орієнтир, який би забезпечував досягнення намічених кінцевих орієнтирів.

Наприклад, якщо кінцевим цільовим орієнтиром є темп зростання цін (P) на 2 %, то проміжний орієнтир – темпи зростання грошової маси M3 – відповідно до кількісної теорії грошей збільшиться на 5,35 %.

Для багатьох країн, які зазнають фінансової лібералізації і макроекономічної стабілізації, складно спрогнозувати швидкість обігу грошей. Фінансова лібералізація призводить до підвищення попиту на гроші в широкому розумінні, так що швидкість обігу грошей, або відношення номінального ВВП до кількості грошей, скорочується. Тому збільшення широкого показника грошової маси під час лібералізації необов'язково може бути причиною зростання інфляції в майбутньому. Навпаки, коли попит на гроші зменшується і зростає швидкість їх обігу, збільшення грошової маси призведе до більш високої інфляції, ніж раніше. Якщо відбуваються часті несподівані зміни швидкості обігу грошей, то виконання монетарних цільових показників може бути ускладненим.

В основному через складність прогнозування швидкості обігу грошей ряд країн відмовились від цього показника як проміжного орієнтира у сфері грошово-кредитної політики на користь проміжних орієнтирів за валютним курсом, або на користь інфляції, як це відбувається останнім часом у багатьох розвинутих країнах. Цільові орієнтири на основі валютного курсу мають ті переваги, які є очевидними для широкого кола суб'єктів господарювання і припускають визначення валютного курсу на основі країни-“якоря” з низькою інфляцією.

За умов розбалансованої грошово-кредитної політики та слабкої фіскальної політики значно можуть зрости фінансові й нефінансові ризики, а підвищення відсоткових ставок, яке б частково могло нівелювати цей ризик, сприяє залученню лише короткострокового спекулятивного капіталу, а не довгострокових інвестицій. Реалізація певних економічних заходів, що сприяють збільшенню обсягів виробництва, може створювати додатковий тиск на внутрішні відсоткові ставки, а приплив капіталу може задовольнити зростання попиту на кошти. У зв'язку з цим зазначимо, що потрібні додаткові дослідження взаємозв'язків зміни попиту і потенціалу пропозиції та їх впливу на зміну ставки доходу й основні макроекономічні показники.

Зараз у сфері банківського нагляду існує тенденція до посилення вимог до банків, а пріоритетом стає не захист окремого банку, а всієї банківської системи, що пов'язано як з об'єктивними чинниками, так і з проблемами, з якими зіткнулися великі вітчизняні банки, зокрема, банк “Україна”. Встановлення з боку Національного банку України дієвого банківського нагляду за діяльністю комерційних банків та запобігання банківським кризам є запорукою стабільного функціонування грошово-кредитного ринку та забезпечення стабільності національної грошової одиниці.

Проведений аналіз діяльності банківської системи України за кілька останніх років, а також аналіз виконання основних засад грошово-кредитної політики, використання інструментів і методів реалізації монетарних

принципів управління грошово-кредитною системою держави свідчить, що Національний банк України за роки свого існування накопичив значний досвід управління банківською системою та грошово-кредитним ринком, використання якого дозволяє забезпечити стабільність національної грошової одиниці як у короткостроковому, так і в довгостроковому періодах.

За період 1998-2001 рр. грошова база зросла на 30,1 %, грошова маса МЗ досягла 37,017 млрд. грн., тобто була в 1,93 рази більшою за грошову базу і зросла на 31,6 %, а курс гривні до долара США знизився на 1,57 % (табл. 1).

Динаміка мультиплікаторів грошових агрегатів упродовж 2001 р. була досить стабільною. Те, що вони мають відносно низькі значення, свідчить про певні труднощі і проблеми як банківської системи України, так і економіки в цілому. Це свідчить, зокрема, про недосконалу структуру грошової маси, що, з одного боку, є наслідком досить низького рівня довіри до банківської системи, прагнень деяких суб'єктів господарювання здійснювати фінансові трансакції поза банківською системою, а з іншого – наслідком недостатнього розвитку системи масових безготівкових платежів.

Таблиця 1

Основні монетарні показники в 1998-2001 рр. (на кінець періоду)

Показники	1998 р.	1999 р.	2000 р.	2001 р.	
				I кв.	II кв.
Грошова база, млн. грн.	8 625	11 988	16 777	16 742	19 215
Приріст до відповідного періоду попереднього року, %	22,2	39,0	39,9	33,1	30,1
Грошова маса МЗ, млн. грн.	15 705	22 070	32 084	33 026	37 017
Приріст до відповідного періоду попереднього року, %	25,2	40,5	45,4	36,4	31,6
Обмінний курс на кінець періоду, грн. за 100 дол. США	342,70	521,63	543,45	541,92	535,35
Приріст до відповідного періоду попереднього року, %	50,46	52,21	4,18	-0,15	-1,57

Одним із основних факторів впливу на демонетизацію економіки є інфляційні очікування суб'єктів господарювання, які залежать від довіри до центрального банку та уряду, до монетарної та фіскальної політики, яку вони проводять. Якщо інфляція контролюється центральним банком та урядом, зазначені очікування незначні, економіка наповнюється реальними грошми (тобто грошова маса зростає швидше, ніж рівень цін), а це, у свою чергу, стимулює зростання економіки. Стійка демонетизація (у річному обчисленні), супроводжувана зниженням темпів інфляції, спостерігається в Україні з 1996 р. (із часу проведення грошової реформи) і практично до сьогоднішнього дня, що можна вважати безперечною заслугою Національного банку України.

Головним завданням Національного банку України у сфері монетарної політики повинно бути збереження фінансової стабільності в країні як передумови забезпечення економічного зростання та підвищення добробуту населення. Досягнення цієї мети потребує від Національного банку продовження виваженої монетарної політики, яка й надалі має бути спрямована на контролювання темпів інфляції та створення монетарних

передумов для стимулювання процесів економічного зростання, що потребуватиме забезпечення зростаючого попиту на гроші з боку суб'єктів господарювання.

Пріоритетним напрямом валютно-курсової політики Національного банку України буде забезпечення зовнішньої стабільності гривні, її обмінного курсу в поєднанні зі збільшенням обсягів міжнародних резервів. Курсова політика та основні елементи нині діючої системи валютного регулювання не повинні зазнати суттєвих змін і будуть формуватися на основі поточного прогнозу позитивного сальдо торговельного балансу, зростання прямих іноземних інвестицій та надходжень від приватизації. Проте навіть за цих умов Національний банк України прагнучиме підтримувати динаміку обмінного курсу на економічно обґрунтованому рівні, яка б сприяла розвитку експорту, а відтак і економічному зростанню.

Зважаючи на обмежені можливості Національного банку щодо стерилізації грошової бази, чітке й неухильне виконання урядом своїх зобов'язань з погашення та обслуговування боргів перед Національним банком України буде одним із вирішальних факторів досягнення цілей грошово-кредитної політики. З огляду на необхідність забезпечення стабільності цін і курсу гривні, недопущення обкладання українських громадян "інфляційним" податком, не може бути й мови про відмову уряду від виконання своїх зобов'язань перед Національним банком або про чергову реструктуризацію навіть частини належних платежів.

Разом з тим банківська система України повинна забезпечити значне підвищення рівня капіталізації та ліквідності банків шляхом активного залучення депозитів юридичних та фізичних осіб, акціонерного капіталу, підвищення прибутковості банківських операцій; зменшення кількості проблемних банків, їх консолідації шляхом приєднання чи злиття; зміцнення довіри населення до банків, створення сприятливих умов для мобілізації банківською системою заощаджень населення; забезпечення належного правового регулювання грошово-кредитних відносин.

Аналіз результатів розрахунків взаємозалежності основних макроекономічних показників і динаміки грошових агрегатів засвідчив, що склад параметрів, вибраних для побудови динамічних регресійних моделей, дозволяє з високим ступенем точності апроксимувати зміну досліджуваних величин, оскільки значення коефіцієнта детермінації перевищує 0,9. При апроксимації цей показник був значно вищий у випадку врахування грошового агрегата МЗ, тобто всієї грошової маси, що перебуває у обігу.

Результати апроксимації показників банківської діяльності методом багатофакторної лінійної регресії, отримані в ході дослідження, засвідчили доцільність їх використання для побудови моделей розвитку банківської системи і грошово-кредитного ринку. Для більш повної оцінки та розробки економіко-математичних моделей необхідно використовувати статистичну та оперативну інформацію за ширшим спектром показників діяльності комерційних банків та функціонування грошово-кредитного ринку України.

Одним із важливих напрямків забезпечення стабільності національної грошової одиниці є створення ефективної системи управління державним боргом на основі випуску та реалізації державних цінних паперів. Вітчизняний досвід використання такого інструмента засвідчив як його переваги, так і недоліки, які негативно позначилися в 1998 р.

У зв'язку з проголошенням Президентом України курсу на європейський вибір нашої держави важливого значення набуває поєднання європейського та вітчизняного банківського законодавства на основі реалізації узгоджених заходів у сфері реалізації грошово-кредитної політики. З цією метою розглянуто можливість уніфікації резервних вимог до комерційних банків на основі встановлення певних резервних коефіцієнтів, розрахунку суми винагороди за зберігання коштів на резервних рахунках у центральному банку, а також сукупності певних штрафних санкцій за недотримання встановлених вимог.

Важливе практичне значення може мати модель вдосконалення кореспондентських відносин між центральними банками на основі використання на міждержавній основі прийнятних активів. Відповідно до цієї моделі національні центральні банки виступають зберігачами (кореспондентами) один для одного стосовно активів, прийнятих у депозитарній системі або системі розрахунків країни. Таку модель можна використовувати для всіх прийнятних активів, а також для узгодження спільних кредитних операцій.

Конкретна процедура операції кореспондентських відносин залежить від того, чи прийнятні активи призначено для кожної транзакції окремо, чи вони знаходяться у пулі основних активів. У пулінговій системі учасник розрахунків може в будь-який момент часу надати центральному банку-кореспонденту цінні папери на рахунок вітчизняного центрального банку. Це дало підстави розробити модель банківської діяльності на основі кореспондентських відносин між центральними банками, практичне використання якої сприятиме забезпеченню стабільності функціонування національної банківської системи.

Проведений аналіз дозволив здійснити розрахунки основних макроекономічних показників та динаміки грошових агрегатів на найближчу перспективу. Ці прогнози покладено в основу розробки напрямків діяльності Національного банку, його стратегії та тактики, виходячи із основних соціально-економічних орієнтирів розвитку держави. Так, за попередніми оцінками, в 2003 р. грошова база повинна була зрости на 22,3 %, а валютний курс досягти 5,71 грн. за один долар США (табл. 2).

Одним із напрямків забезпечення стабільності національної грошової одиниці є ефективне прогнозування валютних курсів на основі певних моделей, серед яких, перш за все, слід виділити модель “валютного бюро”. Порівняльний аналіз окремих груп країн із режимом плаваючого валютного курсу, валютної прив'язки та режимом “currency board”, зроблений на основі економетричних досліджень, дозволяє стверджувати, що останні забезпечують більш швидкі темпи зростання ВВП, що є результатом нижчих

реальних відсоткових ставок, міцної фінансової дисципліни, більшої довіри з боку інвесторів до грошово-кредитної політики, яку проводить центральний банк.

Таблиця 2

**Прогноз зміни грошової бази та обмінного курсу на 2001-2003 рр.
(на кінець періоду)**

Показники	2001 р.	2002 р. (прогноз)	2003 р. (прогноз)
Грошова база, млн. грн.	20919	24490	29950
- зміна з початку року, %	25	17	22
- зміна до попереднього періоду, млн. грн.	1363	1542	5460
Обмінний курс, грн. за 1 дол. США	5,43	5,71	5,71
Девальвація з початку року, %	0	5	-5

Однак цей устрій спричиняє й негативні наслідки, зокрема, призводить до відносної втрати конкурентоспроможності, високого рівня безробіття, більшої вразливості банківської системи перед загрозою криз. Тому наріжним каменем економіки має бути продумана і виважена макроекономічна політика, яка б забезпечувала економічне зростання, сприяла створенню стабільного фінансового середовища та стабільності національної грошової одиниці.

Список літератури

1. Грошово-кредитна політика в Україні. – К.: Знання, 2003. – 421 с.
2. Кротюк В.Л. Національний банк – центр банківської системи України. – К.: Ін Юре, 2000. – 248 с.

Міщенко, В.І. Роль Національного банку України в забезпеченні стабільності національної грошової одиниці [Текст] / В.І. Міщенко, В.С. Стельмах // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Суми: УАБС НБУ, 2004. - Т. 9. - С. 130-137.